

ТМ	Г. XXXI	Бр. 2	Стр. 461 - 466	Ниш	април - јун	2007.
----	---------	-------	----------------	-----	-------------	-------

Приказ дела
Примљено: 04.01.2007.

Радомир Ђорђевић

ФИЛОЗОФИЈА ЕВРОАЗИЈСТВА *

Сваки озбиљнији увид у велику духовну традицију јасно показује да савремени проблеми нису тако нови у свему као што се чини на први поглед. Неке од тих проблема још поодавно су запазили бројни мислиоци и о њима водили доста успешне расправе, али су, на жалост, поједине од тих расправа задуго пренебрегаване или напосто пале у заборав. Таква судбина је понајвише задесила руске мислиоце који су живели и радили крајем 19. и почетком 20. века и који су мање или више потпуно назрели извесне тенденције које су водиле Русију, па и остали свет, у историјску катастрофу. А када је дошло до катастрофе, они су започели са великим интелектуалним преиспитивањима пређених путева у потрази за новим путевима. Они који су остали у земљи након катастрофе чинили су то на један начин, мање или више илегално, док су они који су се нашли у расејању то радили на други начин, објављујући своје списе у земљама у којима су се нашли.

Од свих тековина тог времена философија евроазијства је, рекло би се, до сада најмање истраживана, иако је степен актуелности те философије данас несумњив. Свакако да то није сасвим случајно. Реч је о једној философији која је претендовала на статус погледа на свет који би се развијао како на тековинама наука тако и на тековинама философије Истока и Запада, али и историјског искуства уопште. Већ због тих претензија и потребе за најширим увидом у историјска кретања, и самим утемељивачима је било јасно да стварање тог новог погледа на свет неће бити нимало лак задатак.

У Русији је током последње деценије минулог века објављено мноштво списа из те традиције, прештампани су готово сви важнији, манифестни списи те философије са значајним коментарима основних кругова проблема из перспективе нашег времена. У нашој земљи је ова духовна оријентација готово сасвим непозната ако изузмемо један значајан спис који је посвећен претежно политичким концепцијама евроазијаца.¹ Од појаве и наглог успо-

pule@net.yu

* Николај Трубецкој, *Европа и човечанство*, Логос (Библиотека "Боготражитељи"), Београд, 2004.

¹ Милан Суботић, *Пут Русије*. Евроазијско становиште, Плато, Београд, 2004. Писац ове књиге спада у малобројне солидне истраживаче руске духовне традиције, који је објавио више радова из те области. Ова књига је настала прерадом

на евроазијства (почетком 20-их година XX века), ако је реч о ономе које се слободно развијало у емиграцији, прошло је доста времена и библиографија радова из тог периода доиста је огромна. После бројних списа евроазијаца убрзо су уследиле жестоке полемике, критичка оспоравања итд, која су дуго трајала. У постсовјетском периоду се у склопу озбиљних историјско-философских преиспитивања доста расправљало и о евроазијству, нарочито у круговима интелектуалаца које је подстицао Александар Дугин својим бројним и обимним списима.

Утемељивачи евроазијства су, као што је споменуто, ту философију иницирали на самом почетку 20-их година XX века. Реч је о мањем броју интелектуалаца врло различитих струка, па и опредељења када је реч о разним посебним проблемима, који су интензивно трагали за идентитетом Русије, Европе, односима међу народима, нацијама и културама, преиспитујући разна претходна становишта, која су по њиховом мишљењу имала веома штетне последице. Зачетник ове философије био је лингвист, културолог, етносоциолог Николај Сергејевич Трубецкој (1890-1938), један из чувене кнежевске лозе руских мислилаца, син веома истакнутог руског философа Сергеја Трубецког. Николај Трубецкој је убрзо после револуције избегао из Русије и предавао је најпре на универзитету у Софији у Бугарској, а 1923. године прелази у Беч, где је предавао словенску филологију на универзитету све до своје преране смрти 1938. године. У свету је, иначе, овај мислилац највише познат по доприносима у области лингвистике, за које је добио и висока признања.²

Док је предавао на Универзитету у Софији, 1920. године, објавио је спис *Европа и човечанство*. Управо у овом спису изнете су основне идеје евроазијске философије, које су овај мислилац и други заступници тог становишта током година даље развијали. Убрзо су уследили зборници радова неколицине других евроазијаца, такође програмског карактера, што се види већ и из појединих њихових наслова. Радови неких од евроазијаца превеђени су тих година и на друге језике и изазивали расправе на различитим странама. Од споменутих зборника у најважније спадају: *Излаз на исток*, Софија, 1921, књига прва. У том зборнику су, поред рада Н. С. Трубецког, радови географа П. Н. Савицког (1895-1968), интелектуалца-страдалника необичне судбине, рад П. П. Сувчинског (1892-1985), три рада Г. В. Флоровског (1893-1979), историчара, философа, будућег великог хришћанског богослова, који се посебно бавио патрологијом. У другом зборнику, *На путевима*. Ставови евроазијаца, који је објављен у Берлину 1922. године, поред раније споменутих учесника, налазе се и А. В. Карташов (1875-1960), касније познат као истакнути историчар васељенске и руске православне

докторске дисертације коју је одбранио на Факултету политичких наука у Београду 2004. У прилогу је објављена исцрпна библиографија радова о Евроазијству.

² У згради Бечког универзитета, у знак признања оснивачу фонологије Н. С. Трубецком, постављена је меморијална плоча. Као слободан мислилац, који се супротстављао облицима тоталитаризма, привукао је пажњу сарадника Гестапоа, који су упали у његов дом у време када је он у болници преживљавао своје последње дане.

цркве и историчар П. М. Бицили (1879-1953), који је једно време предавао и на Универзитету у Београду, огранак у Скопљу.

У трећем зборнику, *Русија и латинство*, који је изашао у Берлину 1923. године, јавља се још један аутор, Вл. Н. Иљин (1891-1974), философ и теолог. У бројним наредним евроазијским публикацијама налазе се и други познати философи, богослови, историчари итд, као Л. П. Карсавин (1882-1952), философ, песник, историчар латинског средњовековља, монаштва и мистичке традиције, Г. В. Вернадски (1887-1973), син В. И. Вернадског, истакнути историчар, који је успео да избегне из Русије, философ права Н. Н. Алексејев (1879-1964), који је једно време предавао и у Краљевини Југославији, и други аутори. Евроазијци су за неко време имали претензије да стварају и одговарајући политички програм, о чему сведоче разне њихове акције, као, на пример, недељни лист *Евроазија*, који је излазио у Паризу у време успона те оријентације.³

Међутим, већ тридесетих година поједини од утемељивача напуштају ту оријентацију и крећу различитим путевима, али траг који су оставили за собом није избрисан ни до сада. У СССР-у се тридесетих, четрдесетих и педесетих година расправља о евроазијским темама, али не јавно † настају рукописи, па и обимни списи, од којих се неки тек данас изналазе по архивама, објављују и проучавају. Од мислилаца из тог периода довољно је да се спомене истакнути научник-страдалник Лав Н. Гумиљов (1912-1992), који је оставио више необјављених књига из радијуса те проблематике, постхумно објављених, син чувеног песника Николаја Гумиљова, који је стрељан 1921. године. Лав Гумиљов је био под снажним утицајем П. Н. Савицког, једног од већ споменутих утемељивача евроазијства.

У спису *Европа и човечанство*, којим је и иницирана једна специфична философија историје, Николај Трубецкој пише, поред осталог, да су основне идеје за тај спис настајале током претходне деценије, то значи крајем прве деценије 20. века, једну деценију пре објављивања свог списка. Први светски рат и револуција у Русији само су допринели уобличавању идеја и визија које су заокупљале овог изузетног научника. Још пре наведених догађаја, а нарочито после њих, Трубецкој је сматрао да је главни задатак мис-

³ У круговима велике руске емиграције водиле су се бурне расправе, било је доста противника евроазијске философије историје, нарочито међу већ афирмисаним философима, као што су били И. А. Иљин и бројни други. И међу самим евроазијцима настају поделе, неки напуштају своја становишта, једно крило уредништва листа *Евроазија* у Паризу отворено се приближава Стаљиновим идеолозима. У питању су биле политичке борбе, у којима је водећу улогу имао Сергеј Јефрон, сарадник НКВД-а, који је по повратку у СССР са супругом песникињом Марином Цветајевом убрзо био стрељан, а песникиња је почетком рата, већ у евакуацији, извршила самоубиство. Тако се и у овом случају може запозити да теоријске, философске расправе у 20. веку, који је био обележен идеолошком пристрасношћу, нису протицале без људских жртава. У свим важнијим организацијама и круговима руске емиграције који су могли да представљају било какву опасност за СССР били су инфилтрирани изузетно вешти сарадници тајне полиције СССР-а. Тако су, рецимо, контролисана и разна научна друштва, као, на пример, психоаналитичка широм света.

лилаца његовог времена осмишљавање онога што се догодило, преиспитивање оних основних идеја и доктрина које су имале утицаја на европска и светска кретања у време светског рата и руске револуције. Тај задатак није био нимало лак ни онда, као што то није ни данас. Појмовни апарат друштвених наука, па и неких других, изузетно је разнозначан и често веома неодређен, са обиљем стереотипа и идеолошко-политичких наслага, одувек је ометао да се у стварности разабере оне тенденције и чиниоци који су најважнији и тако избегну, колико је то могуће, лутања и фантазмагорије.

Николај Трубецкој је имао снаге и смелости да се лати посла великог преиспитивања. У спису *Европа и човечанство* он се бави проблемима којима се и ми на један начин, у новим условима, бавимо данас: шта подразумевамо под појмовима "Европа" или "човечанство", какав је однос међу народима и њиховим културама, да ли романско-германски облик, за који се мисли да одређује Европу, може бити образац за друге, на пример, за Русију или азијски део света, да ли се може говорити о културама разних делова света као нижим или вишим, вреднијим или мање вредним, да ли су оне уопште самерљиве. У време када Трубецкој поставља ова и друга велика питања колонијализам је тек био начет, а разне европоцентристичке идеје, у спрези са облицима национализма, које је понајвише лансирала империјална политика великих држава оног времена, биле су у великим регионима света готово владајуће.

Трубецкој, као научник, лингвист, културолог, током низа наредних година публикује радове у којима развија своја схватања изнета у свом првом спису, формулишући основе евроазијске философије историје, тумачећи на нов начин не само историјски пут Русије него и њено историјско биће уопште, које ће одређивати њену будућност. Мада је код неких пређашњих руских мислилаца било идеја о Русији као Евроазији (на пример, код великих руских историчара Сергеја Соловјова /1820-1879/ или Василија Кључевског /1841-1911/, па и неких других), Трубецкој је изградио философију историје у којој је реч о Русији као Евроазији, на основу разноврсних анализа и разматрања.

У књизи која је повод за ове редове, осим споменутог првог списка Трубецког *Европа и човечанство*, објављени су и следећи његови радови: "Ка проблему руског самопознања"; "О истинском и лажном национализму"; "Врхови и подножја руске културе"; "О туранском елементу у руској култури"; "Општесловенски елемент у руској култури"; "Општеевроазијски национализам"; "Вавилонска култура и мешање језика". Раније је код нас објављен мањи спис: С. Н. Трубецкој, *Наслеђе Џингис-кана*, Бримо, Београд, 2002. У овим списима заиста налазимо обиље идеја, занимљивих теза које заслужују пажњу, а уочавамо и понеке визије овог мислиоца које су се оствариле. Овде није изводиво приказати све оне идеје које могу да заинтересују данашњег читаоца, те ћу се због тога ограничити на неку врсту резимеа његових погледа у целини.

Захваљујући систематичности у разматрањима С. Н. Трубецког, резимирање његових основних ставова није нарочито тежак задатак, али оно неће значити много ако се не упознају сва извођења и аргументација овог тананог и смелог аналитичара. Реч је о преиспитивању основних категорија, као што су то држава, нација, култура, типови национализма итд. Трубецкој прослеђује историјски пут Русије, период пре Петра Великог, као и период

после тога. Чувене и дуге спорове између словенофила и западњака, који су се водили кроз генерације, он посматра углавном као неку врсту превазиђених дилема. Он иде даље и Русију посматра као део Европе и део Азије, али не у извесном механичком споју.

Не само Трубецкој него и остали следбеници, заправо протагонисти евроазијства, јасно увиђају да је Русија нешто посебно – она је Евроазија, не само географски и историјски посматрано него и етнопсихолошки, етносоциолошки и културно-језички. Огромна пространства Руске империје насељавала су бројна различита племена, народи, нације; постепено су неки освајани и припајани тој империји, али је руски народ био господар читавог пространства. Групе појединих народа имале су, без обзира на то, свој утицај на Русе и Русију, чиниле је нечим посебним у односу на Европу, у односу на романско-германски облик, који се наметао као универзални, којем је Трубецкој иначе одлучно одрицао такав карактер. Трубецкој је сматрао да споменути романско-германски облик не само да не одговара Русији него ни другим деловима света, а на европеизацију и нивелацију по сваку цену он гледа изузетно критички.

А када је после револуције у Русији дошло до стварања СССР-а, државе која није била само руска него и осталих народа, када су бројни други народи који су насељавали знатна пространства добили право да користе и развијају свој језик на територији на којој живе – без обзира на то што је руски језик био општеважећи у комуникацији на целој територији нове интернационалне државе, до тада готово невиђене по размерама – проблем идентитета се постављао на нов начин, постајао је изузетно сложен, а процеси мешања и прожимања били су знатно интензивнији и изразитији. Све то је, поред осталог, указивало и на нереалистичност оних ширих кругова руске емиграције који су, очекујући пад болшевикâ, напосто тежили рестаурацији Империје, или стварању парламентарне државе западноевропског типа.

У свом оспоравању универзалне вредности романско-германског облика Трубецкој наглашава да европска култура није "нешто апсолутно, није култура читавог човечанства, већ само творевина ограничене и одређене етничке и етнографске групе народа, обједињених заједничком историјом" (стр. 57), да она није ни "виша" ни "нижа" од других култура, да би усвајање европске културе путем простог подражавања ометало самосталан развој народа или група народа које би то чиниле; европеизација по сваку цену била би према Трубецком "апсолутно зло", јер би спречавала генини развој, а наметању тог романско-германског облика, истицао је овај мислилац, други треба да се супротстављају, и то свим снагама. Трубецкој је био сасвим свестан големог задатка који стоји нарочито пред интелигенцијом других делова света, која мора да мења своја укореењена становишта, попримљена из романско-германског обрасца. Тако према Трубецком Европа стоји наспрам осталог дела света, човечанства, он види та два света као супротстављена, готово у рату. Тиме овај мислилац и завршава свој спис, чији наслов, као што се види, није нимало случајан.

Споменуте основне тезе које је изнео Трубецкој у спису *Европа и човечанство* он је развијао и поткрепљивао разноврсним анализама и у радовима који су уследили после тога. Посебно је занимљив и, рекао бих, битан његов рад "О туранском елементу у руској култури". Осврћући се на прош-

лост Русије, он је јасно увиђао утицај несловенских народа, посебно туранских. Уочавао је и другу страну татарско-монголског ига (јарма), које је и у условима ропства утицало такође на очување извесних хришћанских и националних руских црта; писао је и о општесловенском елементу у руској култури, указујући и на многе диференцијације и разлике у том корпусу, који се у површним анализама често узима као у неком јединству, нарочито у романтичарским прилазима.

Апелујући на потребу руског самосазнавања, он расправља о истинском и лажном национализму. Бавећи се прошлошћу, Трубецкој је, рекло би се, потпуно окренут будућности. То се најбоље може видети из његовог рада "Општеевроазијски национализам". У том раду он настоји да сагледа Русију у склопу Евроазије, будућег субјекта на светској сцени, који ће попримити и одговарајућу свест о себи као засебном субјекту. Није случајно што се на многим страницама радова Трубецког и налази израз *Русија Евроазија*.

Увиђајући разноврсност субјеката у свету, Трубецкој се заправо супротставља романско-германском обрасцу, па и сваком другом који би претендовао на универзалност. Он је свакако знао да, поред осталог, то може само да повећава сукобе у свету, који од оног времена иначе бесне. Ми данас живимо у време "рата светова", да се послужим велсовском синтагмом. Неки означавају данашње стање као сукоб култура, сукоб цивилизација итд. Једно је извесно – живимо у сукобима који се, по прилици, све више ланчано преносе из једног дела света у други. У потрази за миром, општим добром, неопходна су продубљена теоријска трагања. Упознавање са списима Трубецког и других евроазијаца може, сигуран сам, да нам помогне у откривању неких бољих перспектива.